

Ю. В. Кухаренко, СРЕДНЕВЕКОВЫЕ ПАМЯТНИКИ ПОЛЕСЬА, „Археология СССР. Свод Археологических Источников“, Е 1—57, Moskwa 1961.

Praca składa się z dwóch części poprzedzonych wstępem: części syntetycznej podsumowującej wyniki badań nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym Polesia (s. 7—15) oraz aneksu zawierającego wykaz źródeł usystematyzowanych według jednostek administracyjnych (s. 16—39). Uzupełnieniem tekstu jest 14 tablic z mapkami, materiałem ilustracyjnym: fotograficznym i rysunkowym.

Po wyznaczeniu granicy badanego obszaru obejmującego błotniste i nizinne tereny Prypeci, do którego autor włączył północną część Wołynia, znaną pod nazwą Polesia Wołyńskiego, we wstępie zapoznaje się czytelnik z treścią pracy oraz rodzajem źródeł archeologicznych. Najliczniejszą grupę stanowią kurhany, mniej licznie natomiast reprezentowane są grodziska skoncentrowane przede wszystkim w części południowej Polesia oraz osady związane z grodami bądź usytuowane niezależnie (tabl. 1—3). W następnej kolejności przedstawiona została historia badań terenowych na tym obszarze, zapoczątkowanych około 100 lat temu przez badaczy-amatorów. Duża część materiału, którym dysponował autor, pochodzi z badań międzywojennych prowadzonych również przez archeologów polskich.

W rozdziale poświęconym wczesnośredniowiecznemu osadnictwu Polesia J. Kucharenko, opierając się na materiałach zabytkowych oraz panującym w literaturze poglądzie, omówił trzy chronologiczne fazy obejmujące okresy od VI—VIII, IX, X i XI—XIII wieku. Punktem wyjścia dla rozwozań autora nad początkami i rozprzestrzenieniem osadnictwa są znajdowane coraz częściej na osadach, grodach oraz mogiłach kurhanowych i płaskich fragmenty naczyń typu praskiego, typowe dla kultury słowiańskiej tego okresu. Na podstawie przebadanych obiektów: grodów i związanych z nimi osad, między innymi takich, jak Babka i Chotomel, autor wyciąga wnioski odnoszące się do lokalizacji oraz funkcji grodów w najstarszej fazie wczesnośredniowiecznej. Zalegały one zazwyczaj piaszczyste wzniesienia w szerokich, miejscami błotnistych rozlewiskach rzek. Brak względnie mała ilość przedmiotów codziennego użytku, szczególnie w części centralnej grodu, jak również brak budynków mieszkalnych przemawia, zdaniem autora, za tym, że omówione szczegółowo dwa obiekty były centrami życia społeczno-religijnego oraz miejscami schronień w przypadku napaści wroga. Ludność mieszkała natomiast w osadach położonych wokół grodów. Do ciekawszych znalezisk zalicza Kucharenko ceramikę, często całkowicie ręcznie lepioną, między innymi typu praskiego, z pierwszej fazy osadnictwa VII—VIII w. Wprowadzenie do produkcji koła garncarskiego, a więc początki częściowego i całkowitego obtaczania, na badanym terenie przesuwa autor do VII—IX w.

Dużo stosunkowo miejsca poświęca Kucharenko omówieniu ceramiki typu praskiego, wskazując na rozwój form, z których najbardziej rozwinięte stanowią powiązania z ceramiką lepioną na kole. Zgodnie z panującymi w literaturze poglądami

autor wskazuje na genetyczny związek tej grupy zabytków z wczesną ceramiką kultury przeworskiej z II w. Związek ten jest uchwytny w materiałach z Polski, Podkarpacia i Pobuża. W przypadku Polesia autor widzi pewne podobieństwo w cmentarzyskach kultury zarubinieckiej i przeworskiej. Nie wyciąga on jednak z tego stwierdzenia dalej idących wniosków ze względu na dużą odległość czasową oraz zbyt małą ilość materiałów.

Przechodząc do zagadnień etnicznych autor przypuszcza, że osadnictwo Polesia zachodniego wiąże się z plemionami Dulebów, przodków Drewlan, zamieszkujących, według późniejszych wskazań latopisu na północ od Prypeci, oraz z plemionami Dregowiczów. Ten ostatni związek plemion do XI w. nie został przebadany metodami archeologicznymi. Brak powiązań genetycznych z zabytkami wcześniejszych okresów na terenach leżących na wschód od rzeki Horyń skłania autora do wyciągnięcia wniosku, że plemiona te przesiedliły się na wschód z zachodnich terenów dulebskich. Uzasadniona w pełni wydaje się autorowi wysunięta na podstawie źródeł pisanych przez B. A. Rybakowa sugestia o rozpadzie plemion dulebskich po najeździe Awarów na kilka części, wchodzących zarówno w skład Słowian zachodnich, jak i wschodnich.

Omawiając w dalszej części pracy osadnictwo Polesia zachodniego Kucharenko wskazuje na różnice zarysowujące się w obrządku pogrzebowym. Powszechnie panującym zwyczajem jest tu ciałopalenie, przy czym kości przemieszane ze szczątkami stosu umieszczano na powierzchni ziemi pod nasypem kurhanu. Wykładnikiem osadnictwa tej grupy plemion są zarówno niewielkie grodziska otoczone wałami ziemnymi i rowem, jak i osady położone w ich sąsiedztwie na wyższych nieco wzniesieniach łąk. Badania wykopaliskowe przeprowadzone na kilku ważniejszych stanowiskach z IX—X w. nie wykazały większych różnic w rozplanowaniu wnętrza na podstawie zachowanych szczątków konstrukcji drewnianych oraz w inwentarzu przedmiotów.

Ostatnia część rozważań poświęcona została osadnictwu Polesia z XI—XIII w. Do najlepiej poznanych źródeł archeologicznych z tego okresu zalicza autor kurhany Dregowiczów i Drewlan. Kurhany Dulebów na terenie północno-zachodniego Polesia których badania rozpoczęto niedawno, nawiązują do bezkurhanowych mogił z obstawą kamienną na obszarze Mazowsza. W dalszym ciągu pracy autor wypowiada się przeciwko panującemu pogładowi, wiążącemu mylnie, jego zdaniem, kurhany z obstawą kamienną północno-zachodniego Polesia z plemionami Dregowiczów, gdy tymczasem należą one do Bużan. Autor opiera swoje przypuszczenia na braku analogii w materiale źródłowym na obszarze, gdzie kronika lokalizuje Dregowiczów. Przy ogólnym ich podobieństwie kurhany wykazują pewne różnice w zakresie obrządku pogrzebowego, nie tylko w obrębie różnych, lecz także tych samych grup plemiennych. Tak np. zarysowują się one po jednej i drugiej stronie Prypeci, a także na obszarze dolnego i średniego biegu rzeki Horyń. Po scharakteryzowaniu kurhanów na lewym brzegu Prypeci, zawierających w nasypach dużą ilość warstewek popiołu i węgla, autor omawia kurhany z prawego brzegu. W zależności od rodzaju pochówku szkieletowego lub ciałopalnego, usytuowania na powierzchni, w nasypie kurhanu lub jamach, orientacji i ułożenia, zachowanych śladów konstrukcji drewnianych oraz resztek palenisk i wyposażenia autor wydziela i omawia cztery duże grupy kurhanów rozlokowanych wzdłuż brzegów rzek. Na zakończenie rozdziału omówiona została ogólnie charakterystyka grodzisk z tego czasu, różniących się od tych z poprzedniego okresu większymi rozmiarami i lepszymi umocnieniami w postaci koncentrycznych wałów i rowów. W przeciwieństwie do grodzisk osady z X—XIII w. nie zostały prawie przebadane. Całość omówionego materiału uzupełniają luźne znaleziska przedmiotów takich jak idole oraz miejsca o przeznaczeniu prawdopodobnie kultowym.

Podjęta przez autora próba stworzenia podstaw do archeologicznej mapy Polesia¹ stanowi z jednej strony podsumowanie dorobku w dziedzinie badań terenowych, z drugiej wskazuje na istniejące luki w tym zakresie. Koncepcja opracowywania pod względem archeologicznym określonych geograficznie i historycznie jednostek terytorialnych, z racji obecnych potrzeb, znajduje w pełni uzasadnienia. Na marginesie należy jednak stwierdzić, że autor nie wykorzystał całkowicie istniejącej bazy źródłowej, jak na przykład materiałów znajdujących się w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie z kilku stanowisk znajdujących się na terenie objętym pracą². W odniesieniu do treści rozdziału poświęconego wczesnośredniowiecznym zabytkom Polesia nasuwa się kilka uwag. Opierając się na dość liczny i różnorodny materiał źródłowy autor przedstawił niezwykle obszerną problematykę początków i rozwoju osadnictwa tego rejonu na przestrzeni prawie ośmiu wieków. Szeroki wachlarz poruszonych zagadnień spowodował przedstawienie ich niejednokrotnie w sposób zbyt zwięzły i nie zawsze zrozumiały. Z przyczyn od autora niezależnych, a uwarunkowanych stanem źródeł, nierównomiernie omówione zostały zagadnienia osadnictwa, obrządku pogrzebowego dla poszczególnych, wydzielonych przez autora, okresów. Dużo stosunkowo miejsca poświęcił autor interesującym problemom początków wczesnośredniowiecznego osadnictwa słowiańskiego i związanej z nim genezie ceramiki typu praskiego. W związku ze stale zwiększającą się bazą źródłową autor zwraca uwagę na współwystępowanie na omawianym terenie ceramiki wykonanej całkowicie ręcznie oraz lepionej na kole, datując ją jednak nie wcześniej niż na VIII w. Wartość pracy podkreśla licznie zebrany materiał porównawczy. Do słabszych stron pracy należy natomiast część materiału ilustracyjnego: fotografie fragmentów ceramiki, które ze względu na brak rekonstrukcji i profili są prawie nieczytelne, nie mogą służyć celom porównawczym.

Jadwiga Rauhut

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

¹ Z tego cyklu ukazał się prawie jednocześnie zeszyt poświęcony materiałom z epoki żelaza na Polesiu; Ю. В. Кухаренко, Памятники железного века на территории Полесья, „Археология СССР. Свод Археологических Источников“, D 1—29, Мссква 1961.

² L. R a u h u t, *Wczesnośredniowieczne materiały z terenów Ukrainy w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie*, „Materiały Wczesnośredniowieczne”, t. 5: 1960, s. 231.